

Polska adaptacja *Kwestionariusza kodów moralnych* (MFQ-PL)

Tomasz Jarmakowski-Kostrzanowski¹, Lilianna Jarmakowska-Kostrzanowska²

¹ Katedra Psychologii, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Mikołaja Kopernika

² Interdyscyplinarne Centrum Nowoczesnych Technologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Artykuł prezentuje wyniki procedury adaptacyjnej *Kwestionariusza kodów moralnych* (MFQ-PL) – narzędzia do pomiaru pięciu fundamentów moralnych wyróżnionych w koncepcji Haidta i współpracowników (Graham i in., 2011, 2013; Haidt, 2014): Troski, Sprawiedliwości, Lojalności, Autorytetu i Świętości. Właściwości psychometryczne MFQ-PL określiliśmy na podstawie rezultatów dwóch badań ($N_1 = 570$; $N_2 = 326$) oraz na zagregowanej próbie ($N = 896$). Analiza confirmacyjna (CFA) potwierdziła strukturę kwestionariusza zgodną z przewidywaniami koncepcji fundamentów moralnych (MFT). Ten wynik wraz z wysoką stabilnością skali świadczy o wysokiej rzetelności adaptowanego narzędzia. Rezultaty naszych oraz przytoczonych w artykule badań, w których wykorzystano kwestionariusz MFQ-PL, potwierdzają wysoką trafność narzędzia. Ponadto, rezultaty naszych badań wspierają tezę o kulturowej uniwersalności struktury fundamentów moralnych. Uzyskane wyniki pozwalają uznać kwestionariusz MFQ-PL za rzetelne i trafne narzędzie służące pomiarowi natężania pięciu kodów moralnych.

Słowa kluczowe: *Kwestionariusz kodów moralnych, MFQ-PL, koncepcja fundamentów moralnych Haidta, moralność, orientacja polityczna*

WPROWADZENIE

Psychologia moralności przeżywa swój renesans, który wynika między innymi z gruntownych zmian w rozumieniu tego, jakie są źródła i mechanizmy oceny moralnej zachowań własnych i zachowań innych ludzi (przegląd m.in.: Graham i in., 2011; Graham i in., 2013; Haidt, 2014). Pierwsza z tych rewolucyjnych zmian dotyczy rozumienia procesu dokonywania ocen moralnych. W psychologii przez wiele lat dominował pogląd, że ocena moralna to proces o charakterze poznawczym, który opiera się na racjonalnej analizie danego zachowania pod kątem przestrzegania abstrakcyjnych reguł (Haidt, 2014; Kesebir, Haidt, 2010; Krebs, Denton, 2005). Poznawczo-rozwojowa teoria moralności

Kohlberga (Krebs, Denton, 2005; Wojciszke, 2011), która na dwie dekady zdominowała psychologię moralności, zakładała, że rozwój moralny związany jest z rozwojem naszych zdolności poznawczych, co umożliwia stosowanie coraz bardziej złożonych reguł podczas oceny moralnej i wagi racji różnych stron. Tymczasem badania Haidta i współpracowników (m.in.: Graham i in., 2013; Haidt, 2001, 2014) pokazały, że ocena moralna najczęściej jest dokonywana szybko, automatycznie (tj. odbywa się bez istotnego wysiłku poznawczego) i zależy od aktualnie przeżywanych emocji. Świadome, kontrolowane procesy myślowe służą głównie uzasadnieniu automatycznej oceny moralnej (Haidt, 2001, 2014), choć możliwa jest zmiana pierwotnej oceny moralnej, a przynajmniej niektórych z nich (Feinberg, Willer, Antonenko, John, 2012; Haidt, 2001).

Drugą istotną zmianą, jaka dokonała się w ostatnich dwóch dekadach w obrębie psychologii moralności, jest dostrzeżenie przez naukowców, że ludzie dokonują oceny moralnej w przypadku istotnie większej liczby kategorii zachowań niż to pierwotnie zakładano. Przez długi czas psychologowie zgadzali się co do tego, że kryteriami decydującymi o moralności danego zachowania jest przestrzeganie

Tomasz Jarmakowski-Kostrzanowski, Katedra Psychologii, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ul. Gagarina 39, 87-100 Toruń.

Lilianna Jarmakowska-Kostrzanowska, Interdyscyplinarne Centrum Nowoczesnych Technologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ul. Wileńska 4, 87-100 Toruń.

Korespondencję w sprawie artykułu prosimy kierować do Tomasza Jarmakowskiego-Kostrzanowskiego,
e-mail: tjarmakowski@umk.pl

reguły sprawiedliwości lub reguły niekrzywdzenia/pomagania innym (Graham i in., 2013; Haidt, 2014; Kesebir, Haidt, 2010). Doskonale obrazuje to popularna swego czasu definicja moralności, według której *moralność* to „normatywne sądy dotyczące sprawiedliwości, praw i dobra, odnoszące się do tego, jak ludzie powinni się do siebie odnosić” (Turiel, 1983, s. 3). Tymczasem badania Shwедера i współpracowników (Shweder, Mahapatra, Miller, 1987; Shweder, Much, Mahapatra, Park, 1994) oraz Haidta wraz z zespołem (Haidt, 2014; Haidt, Koller, Dias, 1993) pokazały, że znaczna część osób ocenia pewne zachowania jako niemoralne, nawet jeśli w ich wyniku nikt nie doznał krzywdy ani nie został potraktowany niesprawiedliwie. Według tych badaczy ograniczanie przez psychologię akademicką moralności do reguły troski i reguły sprawiedliwości oznacza, że bada ona sposób dokonywania ocen moralnych charakterystyczny tylko dla pewnej specyficznej grupy społecznej – osób o liberalnych poglądach. Tymczasem w przypadku osób o poglądach konserwatywnych, o niższym statusie socjoekonomicznym lub też wychowanych w innych niż zachodni kręgach kulturowych istnieje szereg dodatkowych kategorii zachowań ocenianych jako moralne lub niemoralne, których nie można sprowadzić do wspomnianych wcześniej reguł sprawiedliwości lub troski. Bazując na wynikach badań własnych i Shwедера, Haidt i współpracownicy (Graham, Haidt, Nosek, 2009; Graham i in., 2011, 2013; Haidt, 2014) stworzyli teorię fundamentów moralnych (*Moral Foundation Theory*, MFT), w której zakładają istnienie co najmniej pięciu¹ kodów moralnych² (*moral foundations*). Stanowią one kryteria oceny danego zachowania jako moralnego lub niemoralnego. Te kody to (Graham i in., 2013; Haidt, 2014):

1. Kod *Troski/krzywdy* – odwołuje się do zasady niekrzywdzenia innych, reagowania na ich cierpienia i krzywdę oraz pomagania słabszym i potrzebującym. Bazuje na empatii i współczuciu.

2. Kod *Sprawiedliwości/oszustwa* – odwołuje się do zasady wzajemności (tj. poczucia zobowiązania do odwzajemnienia się za przysługę) oraz tendencji do potępiania tych, którzy korzystają z pomocy innych, ale jej nie odwzajemniają. Obecnie kod Sprawiedliwości jest aktywowany również w sytuacjach, w których nie występuje bezpośrednia interakcja z drugą osobą (np. podział dóbr proporcjonalnie do wkładu). Bazuje na poczuciu wdzięczności za okazaną

pomoc, poczuciu winy, gdy nie możemy się odwdziżyć, oraz złości na osoby, które próbują wykorzystywać innych.

3. Kod *Lojalności/zdrady* – odwołuje się do zasady lojalności i zobowiązań wobec własnej grupy oraz potępienia zdrajców. Opiera się na dumie z przynależności grupowej. Jego istotnym aspektem jest złość i potępienie dla zdrajców oraz innych osób nielojalnych wobec własnej grupy.

4. Kod *Autorytetu/buntu* – odwołuje się do reguły poszanowania hierarchii, aktualnie obowiązujących norm i tradycji oraz szacunku wobec osób stojących wyżej w hierarchii (np. rodziców). Bazuje na emocjach szacunku i strachu.

5. Kod *Świętości/upodlenia* – odwołuje się do reguły traktowania własnego ciała jako świątyni, reagowania wstrętem na wszystko, co może je *zanieczyścić*³ oraz kontroli swoich cielesnych impulsów. Opiera się na emocji wstrętu.

Fundamenty moralne są od siebie względnie niezależne. Oznacza to, że określone zachowanie może być uznane za moralne z punktu widzenia jednego kodu moralnego, a niemoralne z punktu widzenia innego. Na przykład ukrywanie prawdy na temat nadużyć i błędów przedstawicieli własnej grupy zawodowej może być uznane za czyn słuszny moralnie z punktu widzenia kodu Lojalności, nawet gdy skutkiem tych błędów jest krzywda innych. Natomiast z punktu widzenia kodu Troski taki czyn uznamy za niemoralny.

Fundamenty moralne, zdaniem twórców koncepcji MFT, są odpowiedzią na ewolucyjne wyzwania naszego gatunku. Selekcja naturalna przygotowała ludzki umysł do szybkiego i łatwego uczenia się monitorowania co najmniej pięciu obszarów działań własnych i innych ludzi oraz do odpowiedniego reagowania na nie, co stanowi podstawę ukształtowania się pięciu fundamentów moralnych (Graham i in., 2013; Haidt, Graham, 2009; Haidt, Joseph, 2008; Macko, 2012). Kod Troski ma chronić słabszych i bezbronnych, natomiast kod Sprawiedliwości stanowi ochronę przed oszustami, którzy sami korzystają z pomocy innych, ale jej nie odwzajemniają. Oba te kody służą ochronie jednostki i są określane jako *fundamenty indywidualistyczne* (*individualizing foundations*). Z kolei kody Lojalności, Autorytetu i Świętości zapewniają spójność, stabilność i efektywność funkcjonowania grup większych niż diada i są określane jako *fundamenty wspólnotowe* (*binding foundations*; Graham i in., 2011; Haidt, Graham, 2009). Wychodząc od analiz socjologów, Haidt i Graham (2009) postulują, że ludzkie społeczności tradycyjnie opierały się na wszystkich pięciu fundamentach moralnych. Jest to

¹ Twórcy koncepcji zakładają, że kolejne badania mogą doprowadzić do rozszerzenia listy fundamentów moralnych.

² W tym artykule określenia *kod moralny* i *fundament moralny* będą przez nas używane wymiennie. Oba terminy są odpowiednikiem angielskiego terminu *moral foundation*, używanego przez autorów koncepcji MFT.

³ Prawdopodobnie kod moralny Świętości jest w największym stopniu zmienny kulturowo. Stąd to, co może być uznane za „nieczyste” w ramach tego kodu, jest w dużej mierze zależne od konkretnej kultury (Wojciszke, 2011).

stan naturalny dla ludzkich społeczności, rywalizujących z innymi grupami. Jednak zmiany technologiczne i społeczne, jakie miały miejsce w świecie zachodnim od końca średniowiecza, wzmocniły pozycję jednostki, zmniejszyły ograniczenia nakładane na nią przez społeczność i sprawiły, że wiele osób w większym stopniu mogło polegać tylko na sobie. Ponadto wiele funkcji tradycyjnej grupy przejęło na siebie nowoczesne państwo. Te dwa zjawiska sprawiły, że dla wielu osób tradycyjna grupa stała się mniej ważna. To z kolei zaowocowało obniżeniem znaczenia lub nawet odrzuceniem fundamentów moralnych służących grupie (wspólnotowych) przy zachowaniu kodów indywidualistycznych. Taki wzorzec hierarchii fundamentów moralnych jest charakterystyczny dla osób o poglądach liberalnych (lewicowych), a akceptacja wszystkich pięciu fundamentów moralnych jest typowa dla postawy konserwatywnej (m.in.: Davies, Sibley, Liu, 2014; Graham i in., 2009; Haidt, Graham, 2009; van Leeuwen, Park, 2009; Nilsson, Erlandsson, 2015).

Z racji ewolucyjnej genetyki pięciu kodów moralnych niezależnie od kultury ludzki umysł jest ewolucyjnie przygotowany do szybkiego i łatwego przyswajania zasad bazujących na pięciu fundamentach moralnych (Graham i in., 2013; Haidt, Joseph, 2008). Jednak to, w jakim stopniu dany fundament moralny zostanie uznany za ważny, zostanie zaakceptowany i będzie wykorzystany przez jednostkę podczas dokonywania ocen moralnych oraz jakie konkretne zachowanie będzie uznane za moralne vs. niemoralne w ramach danego kodu, zależy w dużej mierze od kultury (Haidt, Graham, 2009; Haidt, Joseph, 2008) oraz doświadczeń jednostki (Graham i in., 2013). Dlatego koncepcja MFT zakłada istnienie różnic indywidualnych i kulturowych co do ważności poszczególnych kodów moralnych (Graham i in., 2013). Narzędziem najczęściej wykorzystywanym do pomiaru tych różnic jest *Kwestionariusz kodów moralnych* (*Moral Foundation Questionnaire*; MFQ; Graham i in., 2011), który znajduje szerokie zastosowanie między innymi w obszarze psychologii politycznej (np. Graham i in., 2009; Iyer, Koleva, Graham, Ditto, Haidt, 2012; van Leeuwen, Park, 2009; Koleva, Graham, Iyer, Ditto, Haidt, 2012), psychologii kulturowej (Dogruel, Joeckel, Bowman, 2013) czy psychologii mediów (Joeckel, Bowman, Dogruel, 2012). W Polsce brakuje narzędzia badawczego testującego różnice indywidualne w zakresie ważności poszczególnych kodów moralnych. Macko (2012) w swoich badaniach korzystała z polskiego tłumaczenia skali MFQ, jednak nie było ono weryfikowane pod kątem rzetelności i trafności. Taki stan rzeczy utrudnia lub nawet uniemożliwia realizację badań w Polsce opartych na koncepcji MFT, stąd też decyzja o adaptacji do polskich warunków skali MFQ. Poniższy

artykuł opisuje procedurę adaptacji oraz wyniki badań weryfikujące jej trafność i rzetelność⁴.

STRUKTURA ORYGINALNEJ SKALI MFQ

Oryginalny amerykański kwestionariusz MFQ mierzy ważność poszczególnych kodów moralnych: Troski, Sprawiedliwości, Lojalności, Autorytetu i Świętości. Składa się z 32 pozycji⁵ (itemów), podzielonych na dwie podskale. Pierwsza podskala – *Deklarowanej ważności kodów moralnych (relevance)* – dotyczy bezpośredniej oceny ważności danego kodu moralnego. Składa się z 15 pozycji, które są pytaniami wprost o to, na ile dane kryterium jest ważne dla oceny moralnej zachowania (np. „Przy ocenie czyjegoś zachowania jako dobre lub złe jak ważny jest dla Pani/Pana fakt, czy ktoś ucierpiał emocjonalnie?”). Ocena jest dokonywana na skali od 1 (*zdecydowanie nieważne*) do 6 (*zdecydowanie ważne*). Kwestionariusz ma służyć do pomiaru zgeneralizowanych intuicji moralnych, a nie konkretnych opinii czy sądów. Dlatego pozycje tej podskali są na wysokim poziomie abstrakcji (np. „czy ktoś zachował się okrutnie” lub „czy ktoś okazał brak lojalności wobec swojej grupy”) i nie dotyczą bieżących sporów ideologicznych, takich jak na przykład prawa osób homoseksualnych czy pomoc państwa dla osób najuboższych. Pytania z tej podskali sprawdzają, co ludzie myślą o własnej moralności. Możemy to uznać za rodzaj *self-theories* na temat tego, jak według danej osoby ona sama podejmuje decyzje moralne. Tego rodzaju samoopis oparty na introspekcji ma jednak swoje ograniczenia (zob. np.: Nisbett, Wilson, 1977). Te ograniczenia są jednym z powodów, dla których autorzy oryginalnej skali MFQ wprowadzili drugą podskalę – *Ocenę moralnych (judgement)*, w której osoba badana proszona jest o to, aby określiła, na ile zgadza się z poszczególnymi stwierdzeniami. Ta podskala zawiera 15 twierdzeń, do których osoba badana ustosunkowuje się na skali od 1 (*zdecydowanie się nie zgadzam*) do 6 (*zdecydowanie się zgadzam*). Stwierdzenia te nie odwołują się bezpośrednio do oceny moralnej, jednak według twórców narzędzia, stopień, w jakim osoba badana zgadza się z konkretnym stwierdzeniem, zależy od subiektywnej ważności danego kodu moralnego. Na przykład stopień akceptacji stwierdzenia „Należy być lojalnym w stosunku do członków rodziny, nawet gdy zrobią coś złego” jest pośrednim wskaźnikiem ważności kodu Lojalności; a to, w jakim stopniu zgadzamy się ze stwierdzeniem „Nie należy robić rzeczy obrzydliwych,

⁴ Autorzy polskiej adaptacji uzyskali zgodę autorów kwestionariusza MFQ na jego polską adaptację.

⁵ W oryginalnej wersji MFQ są dwie pozycje buforowe, z których autorzy zrezygnowali w procesie adaptacji, co sprawia, że polska wersja liczy 30 pozycji.

nawet jeśli nikomu nie dzieje się krzywda z tego powodu”, odzwierciedla wagę kodu Świętości. Ustosunkowanie się do tych stwierdzeń nie wymaga od osoby badanej świadomości tego, co jest dla niej istotne podczas dokonywania ocen moralnych – jest to pytanie implícite o moralność – dzięki czemu badacze unikają przynajmniej części problemów związanych z pomiarem opartym na introspekcji. Drugim powodem wprowadzenia przez autorów tej podskali była redukcja potencjalnego błędu wynikającego z takiego samego schematu odpowiedzi (na przykład dana osoba badana może mieć tendencję do określania wszystkich kryteriów z podskali *Deklarowanej ważności kodów moralnych* za istotne przy dokonywaniu ocen moralnych).

Podsumowując, podskala *Deklarowanej ważności kodów moralnych (relevance)* jest odzwierciedleniem tego, co dana osoba badana uważa za ważne dla niej przy dokonywaniu ocen moralnych (*self-theories*); natomiast wynik w podskali *Ocen moralnych (judgement)* mówi raczej o faktycznej tendencji do używania danego kodu moralnego. Wskaźnikiem ważności danego kodu moralnego jest średnia z sześciu pozycji (trzech z podskali *Deklarowanej ważności kodów moralnych* i trzech z podskali *Ocen moralnych*). Taki sam rodzaj wskaźnika zastosowaliśmy w polskiej wersji kwestionariusza MFQ.

PROCEDURA TŁUMACZENIA ORAZ BADANIA PILOTAŻOWE

W pierwszej kolejności przetłumaczyliśmy na język polski oryginalną wersję kwestionariusza MFQ. Następnie trzech pracujących niezależnie psychologów biegle posługujących się językiem angielskim dokonało powtórnego tłumaczenia (*back translation*) polskiej wersji na język angielski. Porównanie obydwu wersji przyniosło zadowalające rezultaty, co było podstawą do akceptacji pierwszej, eksperymentalnej wersji kwestionariusza MFQ-PL.

W drugim etapie przeprowadzono badanie pilotażowe, w którym wykorzystano eksperymentalną wersję MFQ-PL. Badanie to miało dwa zasadnicze cele: (a) sprawdzenie struktury czynnikowej pierwszej wersji kwestionariusza oraz (b) sprawdzenie, na ile poszczególne pozycje kwestionariusza są zrozumiałe i jednoznaczne dla osób badanych (osoby badane miały możliwość zgłaszania swoich uwag na temat poszczególnych pozycji). Badanie zostało przeprowadzone na próbie 224 osób (58% kobiet) w wieku 14–74 lata ($M = 31,10$; $SD = 11,80$). Rezultaty analizy czynnikowej oraz uwagi osób badanych były podstawą do decyzji o modyfikacji 10 itemów; cztery z nich były zbyt niejednoznaczne dla osób badanych, cztery itemy korelowały niezgodnie z przewidywaniami teoretycznymi, a dwa miały zbyt niski ładunek czynnikowy. Po takiej modyfikacji niektóre itemy nie są wiernym tłumaczeniem

angielskich oryginałów, jednak naszym zdaniem w nowej wersji są one bardziej zrozumiałe dla osób badanych lub są bardziej adekwatne do polskich realiów społecznych i kulturowych. Ponadto celem tych modyfikacji było zwiększenie rzetelności całego kwestionariusza, co (jak pokazują kolejne badania opisane w dalszej części artykułu) udało się osiągnąć. Tak zmodyfikowana wersja została wykorzystana w badaniach adaptacyjnych.

METODA

Osooby badane i procedura

Analizy objęły wyniki z dwóch badań. W pierwszym badaniu wzięło udział 570 osób (65% kobiet) w wieku 16–84 lata ($M = 33,22$; $SD = 15,52$), a w drugim – 326 (70% kobiet) w wieku 14–72 lata ($M = 33,90$; $SD = 14,29$). Osoby badane, rekrutowane do badania za pośrednictwem internetowych serwisów społecznościowych, wypełniały kwestionariusze online. Cześć analiz została przeprowadzana na połączonej bazie (badanie 1 + badanie 2) liczącej łącznie 896 osób badanych.

Do obliczeń statystycznych wykorzystaliśmy program R 3.2.2.

Narzędzia

W naszych badaniach adaptacyjnych korzystaliśmy z następujących narzędzi:

1) Kwestionariusz MFQ-PL (badania 1 i 2). Użyliśmy skali MFQ-PL w wersji, która powstała po badaniach pilotażowych, opisanych w części *Procedura tłumaczenia oraz badania pilotażowe*. Skala składa się z 30 pozycji podzielonych na dwie podskale. Pierwsza z nich – podskala *Deklarowanej ważności kodów moralnych (relevance)* – składa się z 15 pytań, w których wprost pytamy osobę badaną o to, na ile dane kryterium jest ważne dla oceny konkretnego zachowania (np. „Przy ocenie czyjegoś zachowania jako dobre lub złe jak ważny jest dla Pani/Pana fakt, czy ktoś zrobił coś, aby zdradzić własną grupę?”). Ocena jest dokonywana na skali od 1 (*zdecydowanie nieważne*) do 6 (*zdecydowanie ważne*). Druga podskala – *Ocen moralnych (judgement)* – składa się z 15 stwierdzeń, do których ustosunkowuje się osoba badana na skali od 1 (*zdecydowanie się nie zgadzam*) do 6 (*zdecydowanie się zgadzam*). Stwierdzenia te nie odwołują się bezpośrednio do oceny moralnej, ale stopień ich akceptacji pośrednio wskazuje na ważność danego kodu moralnego (np. „Szacunek dla władzy i autorytetów jest czymś, czego powinny nauczyć się wszystkie dzieci” – skala Autorytetu). Wskaźnikiem ważności danego kodu moralnego jest średnia z sześciu pozycji (trzech z podskali *Deklarowanej ważności kodów moralnych* i trzech z podskali *Ocen moralnych*). Cały kwestionariusz MFQ-PL wraz z kluczem znajduje się w Załączniku A.

2) *Skala wartości PVQ-R3* Schwartza w adaptacji Ciecucha (2013) do pomiaru 19 wyróżnionych przez Schwartza wartości (badanie 1).

3) *Skala klasycznego konserwatyzmu* McClosky'ego (badanie 1; Radkiewicz, 2011). Skala ta była dla nas jednym ze wskaźników postawy konserwatywnej. Przykładowe pozycje: „Jeśli coś będzie się rozwijać i dojrzewać przez długi czas, zawsze będzie w tym sens i jakaś mądrość” lub „Jeśli zaczynamy bardzo zmieniać to, co już istnieje, przeważnie będzie to potem działało gorzej”.

Dodatkowo osoby badane były proszone o:

- Określenie na siedmiostopniowej skali swoich poglądów politycznych w kwestiach światopoglądowych od 1 (*zdecydowanie lewicowe*) przez 4 (*centrowe*) do 7 (*zdecydowanie prawicowe*; badanie 1 i 2). Dodatkowo dostępne były opcje: *libertariańskie* i *nie potrafię w ten sposób określić swoich poglądów politycznych*. Pytanie dotyczy tylko kwestii światopoglądowych, ponieważ spodziewamy się, że moralność jest najsilniej skorelowana właśnie z wartościami i wyznawanymi normami, a w mniejszym stopniu z poglądami ekonomicznymi. Brak takiego doprecyzowania mógłby, przynajmniej u części osób badanych, budzić wątpliwości, czy pytanie dotyczy kwestii światopoglądowych czy ekonomicznych. Biorąc pod uwagę, że w polskich realiach wymiar światopoglądowy i wymiar ekonomiczny orientacji politycznej są ujemnie skorelowane (Boski, 1993; Kossowska, Hiel, 2003), można byłoby obawiać się, że w zależności od tego, na jakim aspekcie poglądów politycznych osoba badana się skupi, jej autoidentyfikacja na skali prawica–lewica może być drastycznie różna.
- Określenie poziomu swojej religijności, częstotliwości udziału w praktykach religijnych i modlitwy (badanie 1 i 2) – pytania zaczerpnięte z badania CBOS (2009), dotyczącego wiary i religijności Polaków.
- Określenie swojego stosunku emocjonalnego do wybranych grup społecznych (badanie 1) na skali od 1 (*bardzo negatywny*) przez 3 (*neutralny*) do 5 (*bardzo pozytywny*). Grupy społeczne były tak dobrane, aby były utożsamiane z przestrzeganiem lub pogwałceniem określonego kodu moralnego. Na przykład przewidywaliśmy, że osoby, które osiągają wysokie wyniki na skali Troska, będą miały pozytywny stosunek emocjonalny do pracowników hospicjów dla nieuleczalnie chorych, a negatywny stosunek do myśliwych. Grupy społeczne zostały dobrane przez autorów adaptacji a priori na podstawie teorii MFT. Załącznik B prezentuje pełną listę grup społecznych przypisanych do poszczególnych kodów moralnych. Stosunek do grup kojarzonych z określonym kodem moralnym był średnią stosunku do poszczególnych grup przyporządkowanych przez autorów do danego kodu moralnego. Taką procedurę określenia trafności kwestionariusza zastosowali w swoich badaniach Graham i in. (2011).
- Określenie swojego zgeneralizowanego stosunku do zmian społecznych (badanie 2). Osoby badane miały określić na skali od 1 (*zdecydowanie się nie zgadzam*) do 6 (*zdecydowanie się zgadzam*) w jakim stopniu zgadzają się z następującymi stwierdzeniami: „Jestem niechętny wszelkim zmianom na dużą skalę aktualnego porządku społecznego” oraz „Jestem zwolennikiem zachowania stabilności w społeczeństwie, nawet jeśli wydaje się, że aktualny porządek społeczny może być źródłem problemów” ($\alpha = 0,59$). Są to tłumaczenia itemów użytych w badaniach Josta i in. (2007).

WYNIKI

Statystyki opisowe

Tabela 1 prezentuje średnie, odchylenia standardowe oraz współczynniki α Cronbacha dla poszczególnych skal, osobno dla badania 1 i badania 2, oraz dla połączonej próby (badanie

Tabela 1
Podstawowe statystyki opisowe oraz α Cronbacha skal MFQ-PL w trzech badaniach

Kody MFQ-PL	Badanie 1			Badanie 2			Badanie 1 + Badanie 2		
	α	<i>M</i>	<i>SD</i>	α	<i>M</i>	<i>SD</i>	α	<i>M</i>	<i>SD</i>
Troska	0,69	4,02	0,73	0,64	4,09	0,66	0,67	4,05	0,71
Sprawiedliwość	0,60	3,86	0,67	0,66	3,93	0,65	0,62	3,88	0,66
Lojalność	0,70	2,80	0,81	0,71	2,93	0,8	0,71	2,85	0,81
Autorytet	0,68	2,51	0,90	0,73	2,68	0,92	0,70	2,57	0,91
Świętość	0,84	2,86	1,23	0,82	3,13	1,13	0,83	2,95	1,20

Adnotacja. MFQ-PL – Kwestionariusz kodów moralnych. Średnie obliczone na skali 0–5.

Tabele 1–6 – opracowanie własne.

1 + badanie 2). Współczynniki alfa dla poszczególnych skal mają akceptowalne, choć umiarkowanie wysokie wartości (porównywalne do tych uzyskanych w amerykańskiej próbie). Wynika to z filozofii, jaką przyjęli twórcy amerykańskiej wersji kwestionariusza, którą my akceptujemy i staraliśmy się stosować podczas adaptacji. Staraliśmy się znaleźć równowagę pomiędzy wysoką wewnętrzną spójnością (współczynnik α Cronbacha), co daje podstawy do twierdzenia, że pozycje opisują to samo zjawisko (w tym przypadku jeden fundament moralny), a zróżnicowaniem poszczególnych pozycji opisujących daną skalę. Zróżnicowanie pozycji wchodzących w skład poszczególnych skal daje gwarancję, że narzędzie mierzy różne aspekty danego kodu moralnego i stanowi jego reprezentatywną próbę (trafność treściowa; por. Anastasi, Urbina, 1999).

Stabilność

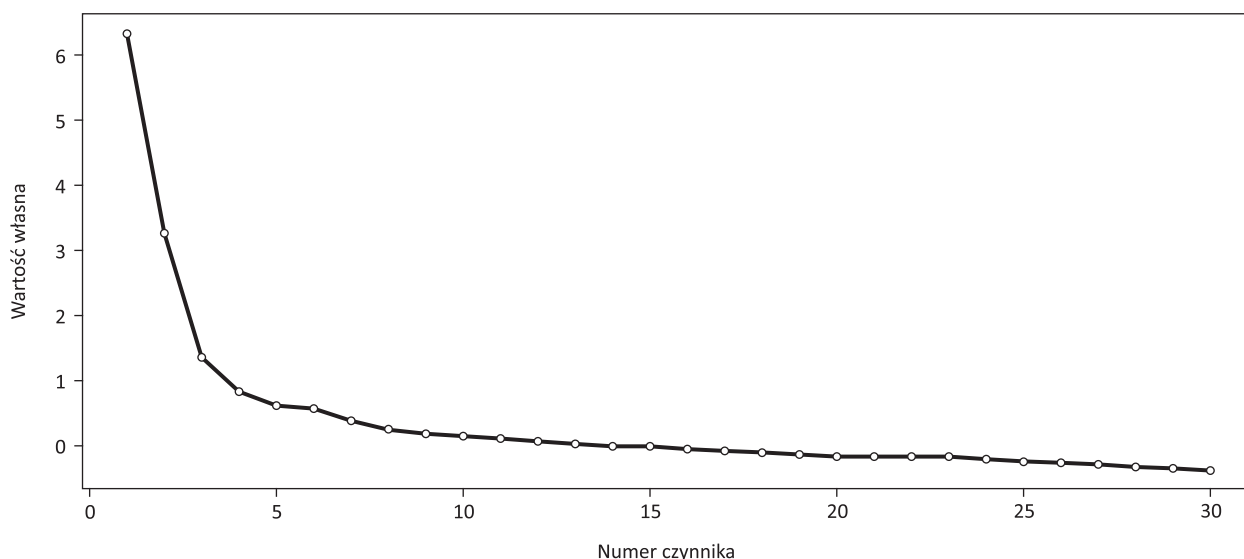
W celu pomiaru stabilności bezwzględnej (Hornowska, 2007) kwestionariusza MFQ-PL zbadaliśmy 96 osób (wiek: $M = 32,9$; $SD = 14,55$; 65% kobiet) z próby z badania pierwszego, które zgodziły się na powtórne wypełnienie kwestionariusza. Średni odstęp czasowy pomiędzy pierwszym a drugim pomiarem wyniósł $M = 41$ dni ($SD = 12,40$). Współczynniki korelacji r Pearsona pomiędzy pomiarem pierwszym a drugim wyniosły dla skali Troski: $r = 0,86$; dla skali Sprawiedliwości: $r = 0,75$; dla skali Lojalności: $r = 0,79$; dla skali Autorytetu: $r = 0,81$; i dla skali Świętości: $r = 0,90$ (dla wszystkich skal $p < 0,001$).

Analiza czynnikowa

Teoria MFT przewiduje konkretną strukturę czynnikową kodów moralnych, tj. pięć niezależnych fundamentów moralnych. Wzorem twórców oryginalnego narzędzia, procedurę określania struktury czynnikowej rozpoczęliśmy od eksploracyjnej analizy czynnikowej, aby sprawdzić, ile i jakie czynniki pojawiają się bez przyjmowania założeń teoretycznych.

Przeprowadziliśmy eksploracyjną analizę czynnikową (*exploratory factor analysis*, EFA) przy użyciu osi głównych (*principal axis*) jako metodę ekstrakcji czynników wraz z rotacją oblimin oraz normalizacją Kaisera dla wszystkich 30 itemów. Rotacja oblimin została wybrana ze względu na to, że dopuszcza skorelowanie czynników. Zdecydowaliśmy się odstąpić od metody użytej przez twórców oryginalnego narzędzia (*maximum likelihood extraction*) ze względu na wątpliwości co do łącznego rozkładu normalnego wielowymiarowego poszczególnych pozycji – w takich okolicznościach odporna na zaburzenia normalności jest metoda osi głównych (Fabrigar, Wegener, MacCallum, Strahan, 1999). Miary adekwatności doboru próby są zadowalające. Statystyka Kaisera–Meyera–Olkina wyniosła 0,87. Test sferyczności Bartletta ($\chi^2 = 10079,715$; $df = 435$; $p < 0,0001$) wykazał, że macierz korelacji nie jest identyczna z jednostkową.

Wyniki analizy czynnikowej wskazują na istnienie trzech czynników, których wartość własna (*eigenvalue*) jest powyżej 1. Jednak analiza wykresu osypiska

Rysunek 1. Test osypiska czynników (wykres wartości własnych) polskiej wersji Kwestionariusza postaw moralnych (MFQ-PL).

Rysunki 1–3 – opracowanie własne.

(zob. rysunek 1) wskazuje na istnienie dwóch silnych czynników (wartości własne odpowiednio 6,34 i 3,24). Te dwa czynniki wyjaśniają łącznie 31,64% wariacji. Ponadto wariant dwuczynnikowy pozwala na spójną i zgodną z teorią interpretację, podczas gdy trójczynnikowe rozwiązanie powoduje trudności w interpretacji ładunków czynnikowych. Z tych powodów zdecydowaliśmy się na przyjęcie dwuczynnikowej struktury.

Tabela 2 przedstawia ładunki czynnikowe dla poszczególnych pozycji dla tego wariantu. Większość ładunków czynnikowych jest większa niż 0,4, z czego ponad połowa większa niż 0,5. Tylko jeden item, Sexroles, posiada ładunek krzyżowy (*cross-loading*) wyższy niż 0,3, natomiast ma zadowalający ładunek główny (0,56). Tak jak to zostało napisane wcześniej, wariant dwuczynnikowy pozwala na jednoznaczna interpretację wyłonionych czynników, zgodną z przewidywaniami teoretycznymi. Pierwszy czynnik to *fundamenty wspólnotowe* (*Binding Foundations*), grupujący wszystkie itemy ze skal Lojalność, Autorytet i Świętość; drugi czynnik to *fundamenty indywidualistyczne* (*Individualizing Foundations*), grupujący wszystkie itemy ze skal Troska i Sprawiedliwość. Analogiczne wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej uzyskali Graham i in. (2011).

Analiza konfirmacyjna

Próby pochodzące z badania 1 i badania 2 połączono, tworząc w ten sposób zagregowaną próbę liczącą 893 osób (wykluczono trzy obserwacje z powodu niekompletności danych). Wykorzystując metodę uogólnionych kwadratów, przeprowadziliśmy analizę konfirmacyjną (Kline, 2011) w pakiecie AMOS 20.0 (Arbuckle, 2006). W naszych analizach testowaliśmy pięć modeli: (a) model 1 – jedno-czynnikowy – sprowadzający całą moralność do jednej uniwersalnej reguły; (b) model 2 – dwuczynnikowy – odwołujący się do podziału na fundamenty wspólnotowe i fundamenty indywidualistyczne (taką strukturę sugeruje również eksploracyjna analiza czynnikowa); (c) model 3 – model trójczynnikowy – odwołujący się do koncepcji Shwедера (Shweder i in., 1994), która wyróżnia trzy kody moralne: etykę autonomii, etykę kolektywistyczną i etykę boskości; (d) model 4 – model pięcioczynnikowy – odwołujący się do koncepcji MFT Haidta i współpracowników (Graham i in., 2013; Haidt, 2014), która zakłada istnienie pięciu skorelowanych ze sobą kodów moralnych (Troski, Sprawiedliwości, Lojalności, Autorytetu i Świętości); (e) model 5 – model hierarchiczny zakładający istnienie pięciu kodów moralnych (takich samych jak te zaproponowane w koncepcji MFT), które tworzą dwa czynniki

Tabela 2

Ładunki czynnikowe dla poszczególnych pozycji kwestionariusza MFQ-PL po rotacji

Pozycja	Fundamenty wspólnotowe	Fundamenty indywidualistyczne
Emotionally	-0,01	0,54
Treated	-0,06	0,56
Lovecountry	0,67	-0,05
Respect	0,46	0,12
Decency	0,63	0,10
Weak	0,09	0,60
Unfairly	0,09	0,47
Betray	0,44	0,19
Traditions	0,75	-0,10
Disgusting	0,34	0,29

ciąg dalszy tabeli 2 na następnej stronie

⁶ W pierwszej kolumnie tabeli podaliśmy kody pytań zgodnie z amerykańskim oryginałem. W załączniku C poszczególne kody są przyporządkowane do pytań. Takimi samymi kodami posługujemy się przy opisie wyników analizy równań strukturalnych (SEM).

ciąg dalszy tabeli 2 z poprzedniej strony

Pozycja	Fundamenty wspólnotowe	Fundamenty indywidualistyczne
Cruel	-0,05	0,62
Rights	-0,16	0,53
Loyalty	0,41	0,25
Chaos	0,54	0,15
God	0,76	-0,13
Compassion	0,09	0,54
Fairly	0,02	0,48
History	0,55	-0,05
Kidrespect	0,53	0,13
Harmlessdg	0,54	0,21
Animal	-0,16	0,42
Justice	-0,03	0,51
Family	0,44	-0,03
Sexroles	0,57	-0,38
Unnatural	0,72	-0,20
Kill	0,17	0,35
Rich	0,04	0,33
Team	0,31	0,01
Soldier	0,29	-0,12
Chastity	0,78	-0,13

Adnotacja. Ładunki czynnikowe > 40 są pogrubione.

Rotacja oblimin z normalizacją Kaisera.

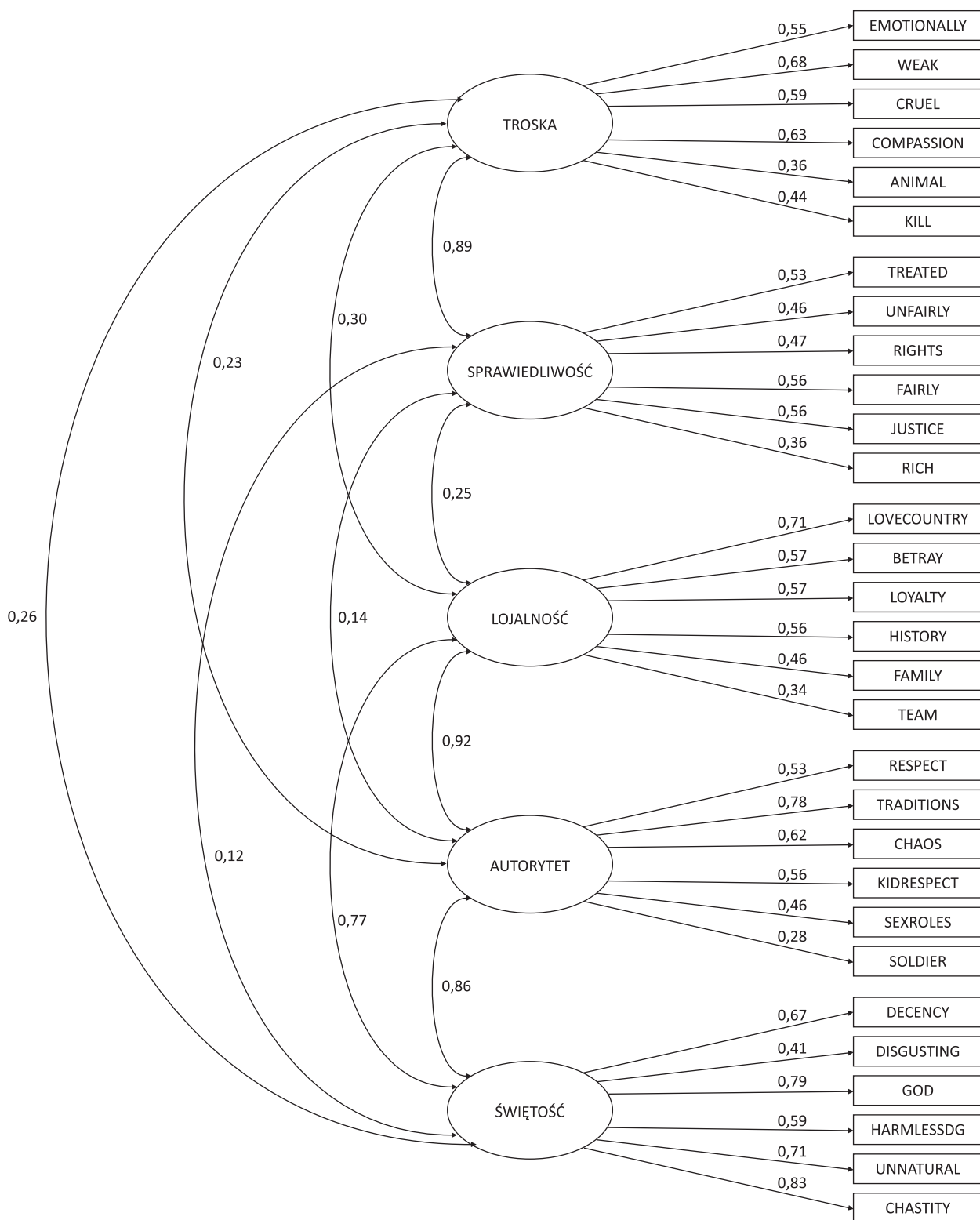
MFQ-PL – *Kwestionariusz kodów moralnych.*

Tabela 3

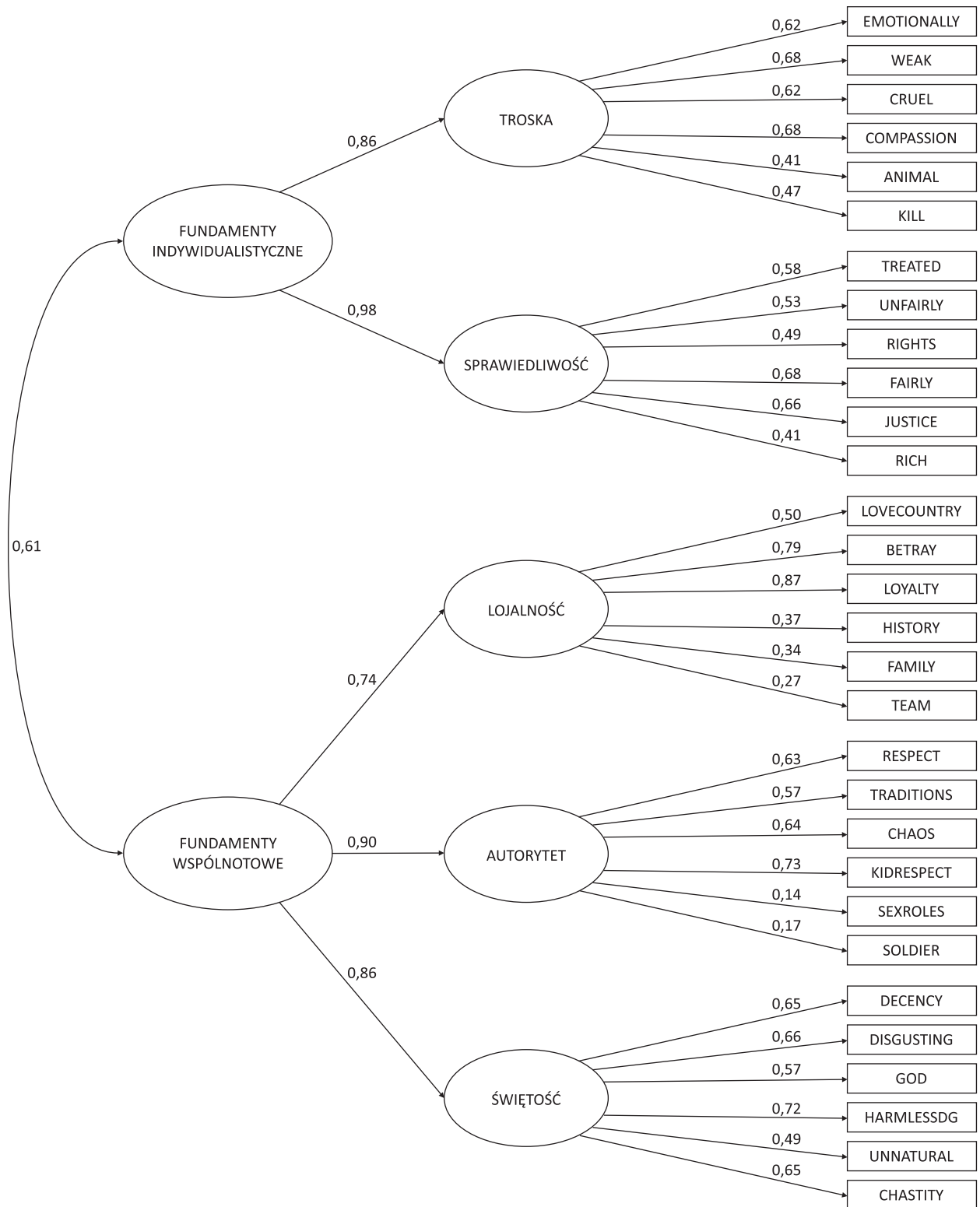
Statystyki dopasowania testowanych modeli do danych

Analizowane modele	χ^2	df	RMSEA	χ/df	AGFI	GFI	RMSEA (90% PU)
Model 1 – jednoczynnikowy	2147,268	406	0,069	5,29	0,82	0,84	0,066–0,072
Model 2 – dwuczynnikowy	2184,326	406	0,070	5,38	0,81	0,84	0,067–0,073
Model 3 – trzyczynnikowy	1864,558	402	0,064	4,64	0,84	0,86	0,061–0,067
Model 4 – pięć skorelowanych czynników	1743,013	395	0,062	4,41	0,85	0,87	0,059–0,065
Model 5 – hierarchiczny (dwa czynniki wyższego rzędu)	1775,764	399	0,062	4,45	0,87	0,85	0,059–0,065

Adnotacja. RMSEA – *Root Mean Square Error of Approximation*; AGFI – *Adjusted Goodness of Fit*; GFI – *Goodness of Fit*; PU – *przedział ufności.*

Rysunek 2. Pięcioletniowy model CFA dla *Kwestionariusza kodów moralnych (MFQ-PL)*. Nazwy pozycji pochodzą z oryginalnego kwestionariusza MFQ (por. załącznik C).

Rysunek 3. Hierarchiczny model CFA dla Kwestionariusza kodów moralnych (MFQ-PL). Nazwy pozycji pochodzą z oryginalnego kwestionariusza MFQ (por. załącznik C).

wyższego rzędu: fundamenty wspólnotowe i fundamenty indywidualistyczne. Tabela 3 zawiera wyniki dla pięciu testowanych przez nas modeli.

Modele pięcioczynnikowy (zob. rysunek 2) i hierarchiczny (zob. rysunek 3) mają zdecydowanie najlepsze wskaźniki. Wyniki są satysfakcjonujące w zakresie wskaźników dobroti dopasowania GFI (*Goodness of Fit*) oraz AGFI (*Adjusted Goodness of Fit*), a także wskaźnika RMSEA (*Root Mean Square Error of Approximation*), choć nie osiągnęły statystycznej nieistotności. Model pięcioczynnikowy – oparty na koncepcji Haidta i współpracowników (Graham i in., 2013; Haidt, 2014) – wydaje się być nieco lepiej dopasowanym modelem niż model hierarchiczny, co jest zgodne z naszymi przewidywaniami i replikuje wyniki badań na próbie amerykańskiej (Graham i in., 2011), szwedzkiej (Nilsson, Erlandsson, 2015) i nowozelandzkiej (Davies, Sibley, Liu, 2014). Nie ma możliwości pełnego porównania wyników uzyskanych na polskiej próbie z wynikami autorów amerykańskiej wersji, ale autorzy oryginalnego kwestionariusza zamieścili wyniki wskaźników RMSEA (Graham i in., 2010) i są one zbliżone do uzyskanych przez nas. Takie wyniki potwierdzają zgodność struktury kwestionariusza MFQ-PL z przewidywaniami koncepcji MFT.

Trafność kryterialna

Związki pomiędzy kodami moralnymi a wartościami wg S. Schwartza i religijnością. Koncepcja MFT Haidta i współpracowników (Graham i in., 2011, 2013; Haidt, 2014) oraz koncepcja wartości Schwartza (Cieciuch, 2013) dotyczą częściowo zbieżnych konstruktów. Hierarchia wyznawanych wartości w dużej mierze wynika z indywidualnej moralności. Jednocześnie pomiędzy obiema koncepcjami istnieją zasadnicze różnice. Koncepcja MFT powstała w drodze analizy teoretycznej, a wyróżnione fundamenty moralne muszą spełniać określone kryteria m.in. muszą być uniwersalne kulturowo oraz musi istnieć mechanizm ewolucyjny, który mógł doprowadzić do powstania danego kodu moralnego (Graham i in., 2013). Z kolei wartości w koncepcji Schwartza (Cieciuch, 2013) zostały zdefiniowane na drodze analizy statystycznej i są próbą opisanego całego uniwersum ludzkich wartości, nie tylko tych uwarunkowanych ewolucyjnie⁷. Z powodu istotnych różnic w podejściu autorów obu koncepcji konstrukty teoretyczne, które powstały w ramach obu teorii, są tylko częściowo zbieżne. Wiele wartości wyróżnionych w koncepcji Schwartza, takich jak na przykład *Pokora* czy

Osiągnięcia, nie ma swoich koncepcyjnych odpowiedników w koncepcji MFT. Dlatego jako wskaźniki trafności kryterialnej posłużyły nam tylko wybrane wartości z teorii Schwartza. Te kryteria tylko częściowo pokrywają się koncepcyjnie z fundamentami moralnymi wyróżnionymi przez Haidta i in., dlatego spodziewaliśmy się umiarkowanych korelacji. Dla kodu Troski za wskaźnik kryterialny przyjęliśmy skalę Życzliwości–troski z kwestionariusza PVQ-R3 Schwartza. Dla pozostałych fundamentów moralnych były to odpowiednio: dla kodu Sprawiedliwości – skala Uniwersalizmu społecznego, dla kodu Lojalności – skala Bezpieczeństwa społecznego, dla kodu Autorytetu – skala Przystosowania do reguł, dla kodu Świętości – skala Hedonizmu, gdzie spodziewaliśmy się ujemnej korelacji. Niektóre z wybranych przez nas kryteriów łączą się koncepcyjnie z więcej niż jednym kodem. Uniwersalizm społeczny jest koncepcyjnie powiązany z kodami Troski i Sprawiedliwości, a Bezpieczeństwo społeczne z kodami Lojalności i Autorytetu. Dlatego spodziewaliśmy się, że dana wartość będzie korelowała z więcej niż jednym fundamentem moralnym. Dodatkowo trzy wymiary religijności: subiektywnie szacowany poziom własnej religijności, częstotliwość udziału w praktykach religijnych i częstotliwość modlitwy, uznaliśmy za wskaźnik kryterialny dla kodu Świętości. Tabela 4 przedstawia odpowiednie korelacje pomiędzy skalami MFQ-PL a wybranymi skalami kwestionariusza PVQ-R3 Schwartza i religijnością.

Otrzymane korelacje układają się zgodnie z zakładanym wzorcem, tj. dana skala MFQ-PL najsilniej koreluje ze skalą będącą jej wskaźnikiem kryterialnym. Wyjątek stanowi skala Bezpieczeństwa społecznego, która koreluje również silnie z kodem Lojalności i kodem Autorytetu. Jednocześnie korelacje skal PVQ-R3 Schwartza ze skalami MFQ-PL są umiarkowane, co świadczy o dużej odrębności konstruktów mierzonych przez oba narzędzia i tym samym potencjalnej przydatności kwestionariusza MFQ-PL.

Kody moralne jako predyktor stosunku emocjonalnego do wybranych grup społecznych. Kolejnym kryterium dla poszczególnych skal MFQ-PL była ich korelacja ze stosunkiem emocjonalnym do określonych grup społecznych. Tabela 5 przedstawia korelacje poszczególnych skal MFQ-PL z uśrednionym stosunkiem emocjonalnym do grup przyporządkowanych przez autorów do danego kodu moralnego.

We wszystkich przypadkach uśredniony stosunek emocjonalny do danych grup społecznych najsilniej koreluje z odpowiadającym mu koncepcyjnie fundamentem moralnym (np. uśredniony stosunek emocjonalny do grup społecznych kojarzonych z kodem Troski najsilniej koreluje z wynikami na skali Troski kwestionariusza MFQ-PL). Stanowi to

⁷ W tym miejscu warto podkreślić, że jedną z głównych tez koncepcji Schwartza jest to, że wartości tworzą kontinuum. Z tego powodu każdy podział wartości na mniej lub bardziej szczegółowym poziomie zawsze jest podziałem w jakimś stopniu arbitralnym.

Tabela 4
Korelacje (*r*-Pearsona) między skalami MFQ-PL a skalą wartości Schwartza i religijnością

Skale zewnętrzne		MFQ-PL				
		Troska	Sprawiedliwość	Lojalność	Autorytet	Świętość
PVQ-R3 (Badanie 1)	Życzliwość–troskliwość	0,38***	0,26***	0,25***	0,11*	0,2***
	Uniwersalizm społeczny	0,54***	0,62***	0,13**	0	0,14**
	Bezpieczeństwo społeczne	0,17***	0,27***	0,39***	0,39***	0,3***
	Przystosowanie do reguł	0,19***	0,23***	0,23***	0,43***	0,36***
	Hedonizm	-0,03	-0,04	-0,09	-0,22***	-0,3***
Religijność (Badanie 1 i 2)	Poziom religijności	0,02	-0,05	0,45***	0,51***	0,7***
	Modlitwa – częstotliwość	0,03	-0,05	0,42***	0,47***	0,69***
	Nabożeństwa – częstotliwość	0,01	-0,08*	0,43***	0,48***	0,68***

Adnotacja. PVQ-R3 – Kwestionariusz wartości Schwartza; MFQ-PL – Kwestionariusz kodów moralnych.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Tabela 5
Korelacje (*r*-Pearsona) między skalami MFQ-PL a stosunkiem emocjonalnym do wybranych grup społecznych (badanie 1)

Skala MFQ-PL	Grupy społeczne kojarzone z kodem:				
	Troski	Sprawiedliwości	Lojalności	Autorytetu	Świętości
Troska	0,46***	0,11*	0,09*	0,03	-0,11*
Sprawiedliwość	0,3***	0,27***	-0,03	-0,04	-0,13*
Lojalność	-0,08	-0,01	0,6***	0,33***	0,38***
Autorytet	-0,21***	-0,1*	0,53***	0,44***	0,46***
Świętość	-0,11**	-0,06	0,53***	0,37***	0,67***

Adnotacja. MFQ-PL – Kwestionariusz kodów moralnych.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

kolejny dowód na wysoką trafność wszystkich pięciu skal MFQ-PL. Taki wynik ma znaczenie wykraczające poza proces adaptacji kwestionariusza MFQ-PL. Pokazuje, że nasze intuicje moralne mogą przynajmniej częściowo odpowiadać za sympatię lub antypatię wobec określonych grup społecznych. Jest to replikacja wyników uzyskanych na amerykańskiej próbie (Graham i in., 2011).

Wzorzec związków pomiędzy skalami MFQ-PL a wybranymi skalami PVQ-R3 Schwartz, poziomem religijności i stosunkiem emocjonalnym do wybranych grup społecznych potwierdza wysoką trafność kryterialną adaptowanego narzędzia.

Trafność teoretyczna

Trafność teoretyczna narzędzia mówi o tym, na ile osoby o różnych wynikach zachowują się zgodnie z przewidywaniami teorii leżącej u podstaw konstrukcji danego narzędzia (Anastasi, Urbina, 1999; Hornowska, 2007). Poniżej przedstawiamy wyniki badań własnych i wyniki uzyskane przez innych badaczy, które pozwalają na ocenę trafności teoretycznej kwestionariusza MFQ-PL.

Fundamenty moralne a orientacja polityczna. W dotychczas prowadzonych badaniach z wykorzystaniem kwestionariusza MFQ (m.in.: Davies i in., 2014; Graham i in., 2009; Haidt, Graham, 2009; van Leeuwen, Park, 2009;

Nilsson, Erlandsson, 2015) zaobserwowano bardzo spójny wzorzec wyników dla fundamentów wspólnotowych (Lojalność, Autorytet i Świętość) – im wyższy poziom postawy konserwatywnej, tym wyższy poziom akceptacji dla wspomnianych kodów. Takiego samego wzorca wyników, tj. pozytywnej korelacji postawy konserwatywnej z kodami Lojalności, Autorytetu i Świętości, spodziewaliśmy się w badaniach na polskiej próbie. W przypadku fundamentów indywidualistycznych zależności wydają się bardziej złożone. W badaniach na próbie amerykańskiej (Graham i in., 2009; Haidt, Graham, 2009) i szwedzkiej (Nilsson, Erlandsson, 2015) kody Troski i Sprawiedliwości były ujemnie skorelowane z poziomem konserwatyizmu. W badaniach nowozelandzkich (Davies i in., 2014) zaobserwowano istotne statystycznie, choć niskie (0,05 i 0,1), negatywne korelacje kodów Troski i Sprawiedliwości z poziomem konserwatyizmu. Z kolei w badaniach holenderskich van Leeuwena i Parka (2009) zaobserwowano ujemną korelację kodów Troski i Sprawiedliwości z postawą konserwatywną, mierzoną metodami explicite. Jednak korelacja się nie pojawiła, gdy postawę konserwatywną badano metodą implicite.

Tabela 6 prezentuje korelacje poszczególnych fundamentów moralnych z zastosowanymi w naszych badaniach wskaźnikami postawy konserwatywnej. Jak widać, dla fundamentów wspólnotowych uzyskano spodziewany i spójny wzorzec wyników – im wyższy poziom postawy konserwatywnej, tym wyższa akceptacja dla kodów Lojalności, Autorytetu i Świętości. Takie wyniki stanowią replikację wcześniej wspomnianych badań amerykańskich, holenderskich, szwedzkich i nowozelandzkich. Fundamenty indywidualistyczne korelują ujemnie z postawą konserwatywną

w przypadku prostej autoidentyfikacji (choć są to korelacje słabsze niż w przypadku fundamentów wspólnotowych). Jednak ta korelacja całkowicie zanika, gdy za wskaźnik postawy konserwatywnej służy opór wobec zmian społecznych, lub nawet ulega odwróceniu w przypadku skali klasycznego konserwatyizmu (choć są to korelacje znacznie słabsze niż korelacje dla kodów wspólnotowych). To również jest spójne z wcześniejszymi badaniami, sugerującymi, że związki pomiędzy fundamentami indywidualistycznymi a orientacją polityczną są słabsze i mniej jednoznaczne.

Analogiczny wzorzec, tj. większą akceptację kodów Lojalności, Autorytetu i Świętości przez osoby o poglądach konserwatywnych, można zaobserwować, gdy wskaźnikiem orientacji politycznych jest chęć zagłosowania na konkretną partię polityczną (Jarmakowski-Kostrzanowski, 2015). Jednocześnie kody Troski i Sprawiedliwości nie różnicują osób chcących oddać swoje głosy na partie lewicowe i konserwatywne.

Radkiewicz (2015) w swoich badaniach, w których wykorzystywał naszą adaptację kwestionariusza MFQ, uzyskał wyniki, które w dużej mierze stanowią replikację koncepcyjną wyników ilustrujących związki pomiędzy kodami moralnymi a orientacją polityczną. Testowane były związki pomiędzy czterema kodami moralnymi⁸: (1) *Skalą prawnicowego autorytaryzmu* Altemeyera (RWA; Radkiewicz, 2011), która – jak pokazały badania Radkiewicza (2011) – mierzy poziom akceptacji ideologii prawnicowo-konserwatywnej ze szczególnym naciskiem na przestrzeganie istniejącej hierarchii oraz porządku społecznego; (2) *Skalami konserwatyizmu kulturowego i ekonomicznego* Wojciszke (Radkiewicz, 2011); oraz (3) *Skalą orientacji na społeczną dominację* (SDO), mierzącą uogólnioną

Tabela 6
Korelacje (*r*-Pearsona) między skalami MFQ-PL a wskaźnikami konserwatyizmu

Skala MFQ-PL	Wskaźnik konserwatyizmu			
	Autoidentyfikacja (badanie 1)	Autoidentyfikacja (badanie 2)	Klasyczny konserwatyizm (badanie 1)	Opór wobec zmian (badanie 2)
Troska	-0,31***	-0,17*	0,19***	-0,04
Sprawiedliwość	-0,36***	-0,24***	0,15***	-0,02
Lojalność	0,41***	0,52***	0,46***	0,34***
Autorytet	0,48***	0,61***	0,41***	0,43***
Świętość	0,61***	0,68***	0,40***	0,41***

Adnotacja. Autoidentyfikacja – określenie swojej orientacji politycznej na kontinuum lewica–prawica; MFQPL – *Kwestionariusz podstaw moralnych*. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

⁸ W opisywanych badaniach nie korzystano ze skali Świętości/degradacji.

postawę akceptacji wobec nierówności międzygrupowych (Klebanik, 2010; Sidanius, Pratto, van Laar, Levin, 2004). Istotna statystycznie dodatnia korelacja wystąpiła pomiędzy *Skalą prawnicowego autorytaryzmu* a kodem Autorytetu oraz pomiędzy *Skalą konserwatywnego kulturowego* Wojciszke a kodem Autorytetu i kodem Lojalności. Obserwujemy więc związek pomiędzy miarami poglądu konserwatywnego a fundamentami wspólnotowymi (Lojalność i Autorytet). Z kolei zarówno *Skala orientacji na społeczną dominację*, jak i *Skala konserwatywnego ekonomicznego*, będące wyrazem akceptacji szeroko rozumianych nierówności społecznych, korelowały ujemnie z kodami Troski i Sprawiedliwości.

Podsumowując, wyniki dotychczasowych badań z wykorzystaniem polskiej adaptacji kwestionariusza MFQ dają spójny wzorec wyników w zakresie fundamentów wspólnotowych (Lojalność, Autorytet i Świętość). Wyższemu poziomowi akceptacji postawy konserwatywnej towarzyszy wyższy poziom akceptacji wspomnianych kodów moralnych, co stanowi replikację wcześniej omówionych badań. Biorąc pod uwagę, że taki wzorec wyników zaobserwowaliśmy w trzech badaniach (dwóch naszego autorstwa i jednym autorstwa Radkiewicza) i dla różnych wskaźników postawy konserwatywnej, stanowi to istotny argument za stwierdzeniem, że prezentowana adaptacja kwestionariusza MFQ ma wysoką trafność teoretyczną (w obszarze orientacji politycznej). Charakter związków pomiędzy fundamentami indywidualistycznymi a orientacją polityczną jest mniej jednoznaczny i zależy od przyjętego wskaźnika postawy konserwatywnej, co jest spójne z przytaczanymi wcześniej badaniami (Davies i in., 2014; Graham i in., 2009; Haidt, Graham, 2009; van Leeuwen, Park, 2009; Nilsson, Erlandsson, 2015).

Fundamenty moralne a poglądy społeczne. Badania jednego z autorów (Jarmakowski-Kostrzanowski, 2015) pokazują, że wyniki uzyskane przez osoby badane kwestionariuszem MFQ-PL pozwalają na predykcję ich poglądów w wielu kontrowersyjnych społecznie kwestiach, takich jak na przykład akceptacja jedнопłciowych związków partnerskich czy moralna ocena zapłodnienia in vitro. Na przykład wysoki poziom akceptacji dla kodu Świętości oznacza większe potępienie moralne dla stosowania zapłodnienia in vitro, bycia w związku homoseksualnym czy seksu z przypadkowymi partnerami; wysokie wyniki na skali Lojalności oznaczają większe przyzwolenie na praktykę nepotyzmu; a wysokie wyniki na skali Troski prowadzą do większego potępienia polowania dla własnej przyjemności (szczegółowe wyniki zob. Jarmakowski-Kostrzanowski, 2015).

Różnice pomiędzy moralnością kobiet i mężczyzn. Badania Kolevy, Seltermanna, Kanga i Grahama (2014)

pokazują, że kobiety uzyskują wyższe wyniki na skalach Troski i Świętości. Analiza danych uzyskanych w badaniach na polskiej próbie z wykorzystaniem MFQ-PL replikuje te wyniki (Jarmakowski-Kostrzanowski, Jarmakowska-Kostrzanowska, 2016), co może stanowić kolejny dowód na wysoką trafność teoretyczną adaptowanego narzędzia.

PODSUMOWANIE

Rezultaty opisanych badań adaptacyjnych pokazują, że kwestionariusz MFQ-PL jest narzędziem rzetelnym. Świadczą o tym przede wszystkim wyniki naszej analizy równań strukturalnych, która pokazała, że zgodnie z przewidywaniami koncepcji MFT, model pięcioczynnikowy ma lepsze dopasowanie niż alternatywne modele. W tym miejscu warto zaznaczyć, że różnice w dopasowaniu modelu pięcioczynnikowego i modelu hierarchicznego były stosunkowo niewielkie (na korzyść modelu pięcioczynnikowego). Można to uznać za uzasadnienie używania czynników wyższego rzędu (fundamentów wspólnotowych i indywidualistycznych) w analizach danych z wykorzystaniem kwestionariusza MFQ (przykłady takiej analizy danych: van Leeuwen, Park, 2009; Nilsson, Erlandsson, 2015) pod warunkiem istnienia ku temu powodów teoretycznych lub metodologicznych. Podobny wniosek formują m.in. Nilsson i Erlandsson (2015). Przytoczone badania własne i innych badaczy potwierdzają również wysoką trafność adaptowanego narzędzia.

Wyniki badań opisanych w tym artykule możemy również potraktować jako element międzykulturowej weryfikacji koncepcji MFT (por. Nilsson, Erlandsson, 2015). Na potrzebę takiej weryfikacji wskazują sami autorzy koncepcji (Graham i in., 2011). W ramach tej weryfikacji możemy stwierdzić, że, po pierwsze, w polskich realiach model pięcioczynnikowy okazał się być lepiej dopasowany niż alternatywne modele. W kontekście analogicznych wyników w innych kulturach (Davies i in., 2014; Nilsson, Erlandsson, 2015) stanowi to kolejny argument dla jednej z podstawowych tez MFT o kulturowej uniwersalności fundamentów moralnych i relacji pomiędzy nimi (Graham i in., 2013; Haidt, Joseph, 2008). Po drugie, nasze badania dotyczące związków pomiędzy poszczególnymi kodami moralnymi a orientacją polityczną, poglądami na kontrowersyjne tematy i emocjonalnym stosunkiem do określonych grup społecznych stanowią koncepcyjną replikację badań amerykańskich (Graham i in., 2009, 2011; Koleva i in., 2012), nowozelandzkich (Davies i in., 2014) i szwedzkich (Nilsson, Erlandsson, 2015). To wspiera tezę, że istota różnic pomiędzy osobami o poglądach liberalnych i konserwatywnych dotycząca intuicji moralnych jest przynajmniej w pewnym zakresie kulturowo uniwersalna (podobnie jak charakter wojen kulturowych pomiędzy lewicą i prawicą).

W przypadku obu powyższych wniosków należy jednak poczynić zastrzeżenie, że dotyczą one szeroko rozumianej kultury zachodniej. Nie znamy badań, które weryfikowałyby obie tezy w bardziej odmiennych kręgach kulturowych.

LITERATURA CYTOWANA

- Anastasi, A., Urbina, S. (1999). *Testy psychologiczne*, tłum. A. Jaworowska, A. Matczak, T. Szustrowa. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Arbuckle, J. L. (2006). Amos (Version 7.0) [program komputerowy]. Chicago: SPSS.
- Boski, P. (1993). Socio-political value orientations among Poles in presidential '90 and parliamentary '91 elections. *Polish Psychological Bulletin*, 24, 151–170.
- Centrum Badania Opinii Społecznej. (2009). *Wiara i religijność Polaków dwadzieścia lat po rozpoczęciu przemian ustrojowych* [komunikat z badań 34/2009]. Pobrano z: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_034_09.PDF.
- Cieciuch, J. (2013). Pomiar wartości w zmodyfikowanym modelu Shaloma Schwartz. *Psychologia Społeczna*, 2, 22–41.
- Davies, C. L., Sibley, C. G., Liu, J. H. (2014). Confirmatory factor analysis of the moral foundations questionnaire: Independent scale validation in a New Zealand sample. *Social Psychology*, 45, 431–436, doi: 10.1027/1864-9335/a000201.
- Dogruel, L., Joeckel, S., Bowman, N. D. (2013). Elderly people and morality in virtual worlds: A cross-cultural analysis of elderly people's morality in interactive media. *New Media and Society*, 15, 276–293.
- Fabrigar, L. R., Wegener, D. T., MacCallum, R. C., Strahan, E. J. (1999). Evaluating the use of exploratory factor analysis in psychological research. *Psychological Methods*, 4 (3), 272–299.
- Feinberg, M., Willer, R., Antonenko, O., John, O. P. (2012). Liberating reason from the passions: Overriding intuitionist moral judgments through emotion reappraisal. *Psychological Science*, 23, 788–795, doi: 10.1177/0956797611434747.
- Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S. P., Ditto, P. H. (2013). Moral foundations theory: The pragmatic validity of moral pluralism. *Advances in Experimental Social Psychology*, 47, 55–130.
- Graham, J., Haidt, J., Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 1029–1046, doi: 10.1037/a0015141.
- Graham, J., Nosek, B. A., Haidt, J., Iyer, R., Koleva, S., Ditto, P. H. (2011). Mapping the moral domain. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 366–385, doi: 10.1037/a002184724.
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108, 814–834, doi: 10.1037/0033-295X.108.4.814.
- Haidt, J. (2014). *Prawy umysł. Dlaczego dobrych ludzi dzieli religia i polityka?*, tłum. A. Nowak Sopot: Smak Słowa.
- Haidt, J., Graham, J. (2009). Planet of the Durkheimians, where community, authority, and sacredness are foundations of morality. W: J. T. Jost, A. C. Kay, H. Thorisdottir (red.), *Social and psychological bases of ideology and system justification* (s. 371–401). Oxford: Oxford University Press.
- Haidt, J., Joseph, C. (2008). The moral mind: How five sets of innate intuitions guide the development of many culture-specific virtues, and perhaps even modules. W: P. Carruthers, S. Laurence, S. Stich (red.), *The innate mind* (t. 3, s. 367–391). Oxford: Oxford University Press, doi: 10.1093/acprof:oso9780195332834.003.0019.
- Haidt, J., Koller, S. H., Dias, M. G. (1993). Affect, culture, and morality, or is it wrong to eat your dog? *Journal of Personality and Social Psychology*, 65 (4), 613–628.
- Hornowska, E. (2007). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Iyer, R., Koleva, S., Graham, J., Ditto, P., Haidt, J. (2012). Understanding libertarian morality: The psychological dispositions of self-identified libertarians. *PLoS ONE*, 7 (8), doi: 10.1371/journal.pone.0042366.
- Jarmakowski-Kostrzanowski, T. (2015). *Kody (intuicje) moralne jako predyktory poglądów politycznych i społecznych*. Prezentacja na konferencji Polskiego Stowarzyszenia Psychologii Społecznej, Łódź.
- Jarmakowski-Kostrzanowski, T., Jarmakowska-Kostrzanowska, L. (2016). *Różnice płciowe w zakresie intuicji moralnych*. Prezentacja na konferencji Polskiego Stowarzyszenia Psychologii Społecznej, Wrocław.
- Joeckel, S., Bowman, N. D., Dogruel, L. (2012). Gut or game? The influence of moral intuitions on decisions in video games. *Media Psychology*, 15, 460–485.
- Jost, J. T., Napier, J. L., Thorisdottir, H., Gosling, S. D., Palfai, T. P., Ostafin, B. (2007). Are needs to manage uncertainty and threat associated with political conservatism or ideological extremity? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 989–1007, doi: 10.1177/0146167207301028.
- Kesebir, S., Haidt, J. (2010). Morality. W: S. Fiske, D. Gilbert, G. Lindzey (red.), *Handbook of social psychology* (s. 797–833). Rochester: Social Science Research Network.
- Klebaniuk, J. (2010). Orientacja na dominację społeczną i usprawiedliwianie systemu w kontekście w nierówności międzypaństwowych. *Psychologia Społeczna*, 1, 42–56.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York, London: The Guilford Press.
- Koleva, S., Graham, J., Iyer, R., Ditto, P. H., Haidt, J. (2012). Tracing the threads: How five moral concerns (especially Purity) help explain culture war attitudes. *Journal of Research in Personality*, 46, 184–194, doi: 10.1016/j.jrp.2012.01.006.
- Koleva, S., Selterman, D., Kang, H., Graham, J. (2014). Beyond Kohlberg vs. Gilligan: Empathy and disgust sensitivity mediate gender differences in moral judgments, doi: 10.2139/ssrn.2486030.
- Kossowska, M., Hiel, A. V. (2003). The relationship between need for closure and conservative beliefs in Western and Eastern Europe. *Political Psychology*, 24, 501–518, doi: 10.1111/0162-895X.00338.
- Krebs, D. L., Denton, K. (2005). Toward a more pragmatic approach to morality: A critical evaluation of Kohlberg's

- model. *Psychological Review*, 112, 629–649, doi: 10.1037/0033-295X.112.3.629.
- Macko, A. (2012). Intuicje moralne młodych polskich liberałów i konserwatystów. *Psychologia Społeczna*, 3, 245–260.
- Nilsson, A., Erlandsson, A. (2015). The moral foundations taxonomy: Structural validity and relation to political ideology in Sweden. *Personality and Individual Differences*, 76, 28–32, doi: 10.1016/j.paid.2014.11.049.
- Nisbett, R. E., Wilson, T. D. (1977). Telling more than we can know: Verbal reports on mental processes. *Psychological Review*, 84 (3), 231–259, doi:10.1037/0033-295X.84.3.231.
- R Core Team, (2015). *R: A language and environment for statistical computing* [program komputerowy]. R Foundation for Statistical Computing. Vienna. Pobrano z: <https://www.R-project.org/>.
- Radkiewicz, P. (2011). Ile jest autorytaryzmu w prawniczym autorytaryzmie? Krytyka użyteczności narzędzia pomiaru. *Psychologia Społeczna*, 2, 97–112.
- Radkiewicz, P. (2015). *Teoria podstaw moralnych a model podwójnego procesu*. Referat wygłoszony podczas XII Zjazdu Polskiego Stowarzyszenia Psychologii Społecznej, Łódź.
- Shweder, R. A., Mahapatra, M., Miller, J. (1987). Culture and moral development. W: J. Kagan, S. Lamb (red.), *The emergence of morality in young children* (s. 1–83). Chicago: University of Chicago Press.
- Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M., Park, L. (1994). The „big three” of morality autonomy, community, and divinity, and the „big three” explanations of suffering, as well. W: A. Brandt, P. Rozin (red.), *Morality and health* (s. 119–169). Stanford: Stanford University Press.
- Sidanius, J., Pratto, F., van Laar, C., Levin, S. (2004). Social dominance theory: Its agenda and method. *Political Psychology*, 25, 845–880, doi: 10.1111/j.1467-9221.2004.00401.x.
- Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Leeuwen, F., Park, J. H. (2009). Perceptions of social dangers, moral foundations, and political orientation. *Personality and Individual Differences*, 47, 169–173, doi: 10.1016/j.paid.2009.02.017.
- Wojciszke, B. (2011). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

ZAŁĄCZNIK A

Kwestionariusz kodów moralnych (MFQ-PL)

Część 1.

Ludzie, oceniając w życiu codziennym, czy dane zachowanie jest dobre, czy złe, biorą pod uwagę różne kryteria. W jakim stopniu poniższe kryteria są ważne dla Pani/Pana przy ocenie danego zachowania jako dobre lub złe? Prosimy odpowiedzieć zgodnie z poniższą skalą, zaznaczając krzyżyk przy odpowiedniej liczbie:

- 1 Zdecydowanie nieważne
- 2 Nieważne
- 3 Raczej nieważne
- 4 Raczej ważne
- 5 Ważne
- 6 Zdecydowanie ważne

Przykład:

Przy ocenie czyjś zachowania jako dobre lub złe jak ważny jest dla Pani/Pana:	1	2	3	4	5	6
fakt, czy ktoś postępował zgodnie z tradycją;						

Jeśli dla Pani/Pana postępowanie zgodnie z tradycją jest ważne, aby stwierdzić, że ktoś postąpił dobrze lub źle, należy postawić krzyżyk w kolumnie 4 (*raczej ważne*), 5 (*ważne*) lub 6 (*zdecydowanie ważne*) w zależności od tego, jak ważne dla Pani/Pana jest to kryterium.

Jeśli jednak to kryterium nie jest istotne dla Pani/Pana, przy ocenie danego zachowania należy postawić krzyżyk w kolumnie 1 (*zdecydowanie nieważne*), 2 (*nieważne*) lub 3 (*raczej nieważne*).

Przy ocenie czyjeś zachowania jako dobre lub złe jak ważny jest dla Pani/Pana fakt:	1	2	3	4	5	6
1) czy ktoś ucierpiał emocjonalnie;						
2) czy ktoś był traktowany inaczej niż inni;						
3) czy czyjeś działania były przejawem miłości do ojczyzny;						
4) czy ktoś okazał brak szacunku dla władzy;						
5) czy ktoś pogwałcił zasady czystości i przyzwoitości;						
6) czy ktoś troszczył się o kogoś słabego lub bezbronnego;						
7) czy ktoś zachował się nieuczciwie;						
8) czy ktoś zrobił coś, aby zdradzić własną grupę;						
9) czy ktoś postępował zgodnie z tradycją;						
10) czy ktoś zrobił coś obrzydliwego;						
11) czy ktoś zachował się okrutnie;						
12) czy komuś odmówiono jego/jej praw;						
13) czy ktoś okazał brak lojalności wobec swojej grupy;						
14) czy czyjeś działania burzą ustalony porządek życia społecznego;						
15) czy ktoś postępował tak, aby nie obrazić Boga.						

Część 2.

Prosimy o przeczytanie poniższych stwierdzeń i ustosunkowanie się do nich zgodnie z poniższą skalą, stawiając krzyżyk przy odpowiedniej liczbie.

- 1 Zdecydowanie się nie zgadzam.
- 2 Nie zgadzam się.
- 3 Raczej się nie zgadzam.
- 4 Raczej się zgadzam.
- 5 Zgadzam się.
- 6 Zdecydowanie się zgadzam.

	1	2	3	4	5	6
16) Współczucie dla cierpiących jest najważniejszą cnotą człowieka.						
17) Jeśli ustanawia się nowe prawo, to najważniejsze jest, aby wszyscy byli traktowani sprawiedliwie.						
18) Jestem dumny z historii mojego kraju.						
19) Szacunek dla władzy i autorytetów jest czymś, czego powinny nauczyć się wszystkie dzieci.						
20) Nie należy robić rzeczy obrzydliwych, nawet jeśli nikomu nie dzieje się krzywda z tego powodu.						
21) Jedną z najgorszych rzeczy, jakie może zrobić człowiek, jest skrzywdzenie bezbron- nego zwierzęcia.						
22) Sprawiedliwe traktowanie obywateli jest podstawą dobrego społeczeństwa.						
23) Należy być lojalnym w stosunku do członków rodziny, nawet gdy zrobią coś złego.						

24) Role kobiet i mężczyzn w społeczeństwie są i powinny być różne.						
25) Określiłbym/określiłabym pewne czyny jako złe ze względu na to, że są one niezgodne z naturą.						
26) Zabicie drugiego człowieka jest – w zdecydowanej większości przypadków – czymś moralnie złym.						
27) Uważam, że jest to moralnie złe, że dzieci bogatych ludzi mają znacząco lepszy start w życiu niż dzieci biednych ludzi.						
28) Solidarność ze swoją grupą jest ważniejsza niż wierność własnym poglądom.						
29) Gdybym był żołnierzem i nie zgadzałem się z rozkazem przełożonego, to i tak bym go wykonał, ponieważ taki jest obowiązek żołnierza.						
30) Czystość seksualna to ważna i cenna cnota człowieka.						

KLUCZ:**Skala MFQ-PL**

Troska/krzywda

Numer pytania

1, 6, 11, 16, 21, 26

Sprawiedliwość/oszustwo

2, 7, 12, 17, 22, 27

Lojalność/zdrada

3, 8, 13, 18, 23, 28

Autorytet/kwestionowanie władzy

4, 9, 14, 19, 24, 29

Świętość/degradacja

5, 10, 15, 20, 25, 30

ZAŁĄCZNIK B**Lista grup społecznych użytych w badaniu 1**

Grupy społeczne, do których osoby badane (badanie 1) miały określić swój stosunek emocjonalny (*r* oznacza odwróconą punktację dla danej grupy) z przyporządkowaniem do poszczególnych fundamentów moralnych.

Fundament moralny Troska/krzywda:

- pielęgniarki/pielęgniarze,
- pracownicy hospicjów dla nieuleczalnie chorych,
- pacyfiści, tj. ludzie wyrzekający się przemocy,
- wegetarianie, tj. niejedzący mięsa, ponieważ nie chcą przyczynić się do cierpienia zwierząt,
- myśliwi (r).

Fundament moralny Sprawiedliwość/oszustwo:

- ludzie z najwyższymi dochodami, tj. górne 10% społeczeństwa (r),
- kierownicy najwyższego szczebla (r),
- biznesmeni (r).

Fundament moralny Lojalność/zdrada:

- Polacy jako naród,
- patrioci,
- ludzie, którzy nie okazują szacunku dla godła i flagi swojego narodu (r),
- Polacy, którzy, będąc za granicą, krytykują Polskę i Polaków (r).

Fundament moralny Autorytet/kwestionowanie władzy:

- żołnierze,
- policjanci,
- anarchiści (r),
- rodzice, którzy bezstresowo wychowują swoje dzieci, tj. bez stosowania żadnych kar, nakazów i odwoływania się do autorytetu rodzica (r).

Fundament moralny Świątość/degradacja:

- osoby zachowujące dziewictwo aż do ślubu,
- homoseksualiści (r),
- osoby, które operacyjnie zmieniły płeć (r),
- prostytutki (r),
- osoby, które często uprawiają seks z nieznanymi (r).

ZAŁĄCZNIK C

Pytania wraz z kodami identyfikującymi (angielskie oryginały)

Podskala *Deklarowanej ważności kodów moralnych (relevance)*

KOD	Treść pytania
	Przy ocenie czyjś zachowania jako dobre lub złe jak ważny jest dla Pani/Pana fakt:
EMOTIONALLY	czy ktoś ucierpiał emocjonalnie;
TREATED	czy ktoś był traktowany inaczej niż inni;
LOVECOUNTRY	czy czyjeś działania były przejawem miłości do ojczyzny;
RESPECT	czy ktoś okazał brak szacunku dla władzy;
DECENCY	czy ktoś pogwałcił zasady czystości i przyzwoitości;
WEAK	czy ktoś troszczył się o kogoś słabego lub bezbronnego;
UNFAIRLY	czy ktoś zachował się nieuczciwie;
BETRAY	czy ktoś zrobił coś, aby zdradzić własną grupę;
TRADITIONS	czy ktoś postępował zgodnie z tradycją;
DISGUSTING	czy ktoś zrobił coś obrzydliwego;
CRUEL	czy ktoś zachował się okrutnie;
RIGHTS	czy komuś odmówiono jego/jej praw;
LOYALTY	czy ktoś okazał brak lojalności wobec swojej grupy;
CHAOS	czy czyjeś działania burzą ustalony porządek życia społecznego;
GOD	czy ktoś postępował tak, aby nie obrazić Boga.

Podskala *Ocen moralnych (judgement)*

COMPASSION	Współczucie dla cierpiących jest najważniejszą cnotą człowieka.
FAIRLY	Jeśli ustanawia się nowe prawo, to najważniejsze jest, aby wszyscy byli traktowani sprawiedliwie.
HISTORY	Jestem dumny z historii mojego kraju.
KIDRESPECT	Szacunek dla władzy i autorytetów jest czymś, czego powinny nauczyć się wszystkie dzieci.

HARMLESSDG	Nie należy robić rzeczy obrzydliwych, nawet jeśli nikomu nie dzieje się krzywda z tego powodu.
ANIMAL	Jedną z najgorszych rzeczy, jakie może zrobić człowiek, jest skrzywdzenie bezbronno zwierzęcia.
JUSTICE	Sprawiedliwe traktowanie obywateli jest podstawą dobrego społeczeństwa.
FAMILY	Należy być lojalnym w stosunku do członków rodziny, nawet gdy zrobią coś złego.
SEXROLES	Role kobiet i mężczyzn w społeczeństwie są i powinny być różne.
UNNATURAL	Określiłbym/określiłabym pewne czyny jako złe ze względu na to, że są one niezgodne z naturą.
KILL	Zabicie drugiego człowieka jest – w zdecydowanej większości przypadków – czymś moralnie złym.
RICH	Uważam, że jest to moralnie złe, że dzieci bogatych ludzi mają znacząco lepszy start w życiu niż dzieci biednych ludzi.
TEAM	Solidarność ze swoją grupą jest ważniejsza niż wierność własnym poglądom.
SOLDIER	Gdybym był żołnierzem i nie zgadzałbym się z rozkazem przełożonego, to i tak bym go wykonał, ponieważ taki jest obowiązek żołnierza.
CHASTITY	Czystość seksualna to ważna i cenna cnota człowieka.

The Polish adaptation of Moral Foundation Questionnaire (MFQ-PL)

Tomasz Jarmakowski-Kostrzanowski¹, Lilianna Jarmakowska-Kostrzanowska²

¹ Chair of Psychology, Faculty of Humanities, Nicolaus Copernicus University in Toruń

² Interdisciplinary Center of Modern Technology, Nicolaus Copernicus University in Toruń

ABSTRACT

This study presents results of the Polish adaptation and validation procedure of Moral Foundation Questionnaire – a tool for measuring five moral foundations postulated by Moral Foundations Theory by J. Haidt and collaborators (Graham et al., 2011, 2013; Haidt, 2014) – Care/Harm, Fairness/cheating, Loyalty/betrayal, Authority/subversion, and Sanctity/degradation. Psychometric properties of MFQ-PL were evaluated in two samples ($N_1 = 570$, $N_2 = 326$) and in aggregated sample, $N = 896$. Confirmatory analysis (CFA) provided support for five factor model proposed by the theory. This result and high level of temporal stability measure suggest high reliability of MFQ-PL. Our research alongside with other cited studies that employ MFQ-PL confirms high validity of the adapted questionnaire. Also, the research supports the universality of the structure of moral foundations across cultures. The findings proves that MFQ-PL is a reliable and valid tool for measuring scores on five moral foundations.

Keywords: *Moral Foundation Questionnaire, MFQ-PL, Haidt' moral foundations theory, morality, political orientation*

Złożono: 14.02.2016

Złożono poprawiony tekst: 25.05.2016

Zaakceptowano do druku: 23.07.2016